

da fetva makamı, şeyhülislâmın faaliyetleri ve fetvada esas alınan belli başlı eserlerle bazı kanunnâme ve nizamlar hakkında kısa bilgilerin yer aldığı bu bölümde *Mecelle*'nin gerekçeleri ve hazırlık safhaları üzerinde durulması (I, 5-17) *Mecelle* şerhleri içinde muhtemelen bir ilki temsil etmektedir. Diğer şerhlerde genellikle *Mecelle*'nin bir parçası olarak baş tarafa konan *Esbâb-ı Mûcibe Mazbatası*, bu eserde "*Mecelle*'nin Tanzim Sebebi ve Şekli" başlığı altında *Mecelle*'nin hazırlık süreci ve içeriği hakkında bilgi veren bir metin şeklinde ıktibas edilmiştir (I, 17-26). Eserde *Mecelle*'nin *el-Fetâvâ'l-Âlemgîriyye*'den sonra bir cemiyet tarafından tertip edilen ikinci fıkıh kitabı olarak nitelenmesi (I, 29) dönemin *Mecelle* tasavvurlarından birini yansıtmayı açısından dikkat çekicidir.

Mecelle Cemiyeti üyeleri ve özellikle Ahmed Cevdet Paşa hakkında sitayişkâr ifadelere yer veren Hacı Reşid Paşa, *Mecelle* derslerinin Mekteb-i Hukuk ders programında yer almasını ve bu dersin Cevdet Paşa'nın delâletiyle *Mecelle Cemiyeti* üyesi olan hocalar tarafından okutulmasının önemini vurgular (I, 28). Nitekim ilk *Mecelle* şerhlerinin ortaya çıkmasında *Mecelle*'nin yüksek öğretim müfredatlarına girmesinin önemli bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hacı Reşid Paşa, *Mecelle*'nin Osmanlı Devleti ve toplumundaki rolüne ayırdığı kısımda öncelikle *Mecelle*'nin başkaca bir kânûn-ı medenî yapılmasına ihtiyaç bırakmamış olduğunu ve halkın *Mecelle* sayesinde fikhî meseleler hakkında az çok bilgi sahibi olarak imkân ölçüsünde bunları hukukî ilişkilerine uyguladığını ifade etmektedir. Eserin giriş

bölümünün ikinci kısmında müellif, *Mecelle* hükümlerinin anlaşılmasında katkısı olacağı düşüncesiyle fıkıh usulünün edile-i şer'iyye ve hüküm bahislerini kısaca işlemiştir.

Hacı Reşid Paşa, şerhini yazarken yararlandığı kaynaklar ve daha önce yazılmış *Mecelle* şerhleri hakkında bilgi vermektedir. Ancak müellif, o sırada mevcut değişik şerhler yanında *Mecelle*'nin fıkıh kitaplarından kaynaklarını gösteren derlemelerden ve maddeler arası bağlantıları tesbit eden yardımcı fihristlerden (Erdem, III/5 [2000], s. 679-690), özellikle de *Dürerü'l-hükkâm*'dan istifade etmiş olmalıdır.

Dürerü'l-hükkâm'dan farklı olarak *Rûhu'l-Mecelle*'de maddelerde yer alan kavram ve hükümlerin açıklamaları dışında bu hükümlerle ilgili görüş, tartışma ve fikhî tahlillere fazla yer verilmemiştir. Bu yönüyle eser, daha çok *Mecelle* maddelerini anlama ihtiyacında olanların başlangıç düzeyinde bilgi almalarını sağlayacak bir ilk başvuru kaynağı olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte *Mecelle*'nin hukukî bakımdan tutarlı ve iç bütünlüğüne uygun yorumlanması için önem taşıyan ve ilk *Mecelle* şerhlerinden itibaren hassasiyetle üzerinde durulan maddeler arası ilişkilere ve göndermelere yeri geldikçe işaret edilmiştir. *Rûhu'l-Mecelle*'nin *Mecelle* metninden farklı hurufatla dizilen şerh kısmında maddelerin izahı için fıkıh literatüründe işlenenler yanında eserin kaleme alındığı dönemde yürürlükte bulunan başka kanun ve nizamnâmelerin ilgili hükümlerine dayalı uygulama örnekleri de kaydedilmiştir (meselâ bk. IV, 109; VI, 214-222; VIII, 206-208).

BİBLİYOGRAFYA :

Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, İstanbul 1326-28, I-VIII; a.m.f., *Dîn-i Mûbin-i İslâm*, İstanbul 1329, V, 128; *Osmanlı Müellifleri*, III, 64-65; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, III, 1436-1438; Sami Erdem, "Türkçe'de Mecelle Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/5, İstanbul 2005 (Türk hukuk tarihi özel sayısı), s. 673-722; "Reşid Ahmed Şerif Paşa", *TDEA*, VII, 319.

 SAMİ ERDEM

RÛHU't-TA'LİK
(روح التعلیق)

Mektûbî İbrâhim Edhem Efendi'nin
(ö. 1214/1799'dan sonra)
ta'lik yazıya dair eseri.

Ta'lik (nesta'lik) hattının harf bünyelerinin Yesârî Mehmed Esad tavrında meşk usul ve kaidelerini, biçim ve oranlarını benzetmelerle açıklayan, 1214'te (1799) kaleme alınmış bir eserdir. Sultan Ali Meşhedî'nin manzum *Der 'İlm-i Haqq-ı Nesta'lik* ile Mîr Ali Herevî'nin *Midâdü'l-hurûf* u bu sahada İran'da yazılmış eserlerdendir. *Rûhu't-ta'lik*, Osmanlı ta'lik ekolünün oluşumunda Yesârî Mehmed Esad tavrına göre hazırlanmıştır. Bu sebeple İran ta'liki ile Osmanlı ta'lik üslûbu arasındaki değişim ve farklılığı ortaya koyması bakımından önem taşır.

Hayati hakkında bilgi bulunmayan Mektûbî İbrâhim Edhem Efendi eserin mukaddimesinde çocukluk yıllarından başlayarak özellikle ta'lik yazıya karşı ilgi duyduğunu ve uzun süre Yesârî Mehmed Esad'dan ta'lik meşkettiğini, icâzet aldıktan sonra on beş yıl Şeyhülislâm İvazpaşazâde İbrâhim Beyefendi'nin kitâbet hizmetinde bulunduğunu, ta'lik hattına hevesli olanlara rehber olması düşüncesiyle *Rûhu't-ta'lik*'i telif ettiğini söyler. Kitap bir mukaddime, üç fasıl (ta'lim) ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Ta'lim, ta'lim-i evvel, ta'lim-i sâni ve ta'lim-i sâlis olarak üç başlıktan meydana gelir. Mukaddime yazı alet ve malzemelerinden kâmiş kalem, mürekkep, kalemtraş ve kâğıdın özelliklerinden, boya, âhar ve meşk usullerinden, yazı çeşitlerinden ve özellikle ta'lik yazıdan söz edilmiştir. Birinci fasılda eliften "yâ"ya kadar yirmi sekiz harfin biçim, oran ve estetik kuralları; ikinci fasılda celi ta'lik; üçüncü fasılda hurde ve şikeste ta'lik yazının özellikleri, kısa tarihçesi ve hattatları anlatılmaktadır. Eserde Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunlukta olduğu ağıdalı bir dil kullanılmıştır.

Rûhu't-ta'lik'in âharlı kâğıt üzerine incele ta'lik hatla yazılan 1214 (1799) tarihli

Rûhu't-ta'lik'in ilk iki sayfası (TTK Ktp., nr. 264)

müellif nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı olup (Hazine, Envanter nr. 2325) 235 × 125 mm. boyutlarında koyu vişne çürüğü renginde, sıvama altın rümi bezeli, zencerekli, deri ciltli, on altı varaktır. Unvan sayfası klasik tarzda tezhip edilmiştir. Tek şerit zencerekle sınırlanmış, tepe kısmı mavi tığlarla tamamlanmış, dış bordür sürme altın hatâyî motiflidir. Hâtîme sayfası ve bölüm başlıkları da sürme altınla çift tahrir tarzında tezhiplenmiştir. Eserin 1217'de (1803) Tarsuslu Ahmed Hulûsi Efendi tarafından istisnasah edilen nüshası Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde olup (nr. 264) 1967'de Esat Fuat Tugay tarafından başlanmıştır. 225 × 142 mm. boyutlarında vişne çürüğü rengi deri ciltli on altı varak, sayfada on yedi satır, âharlı kâğıda ince ta'lik hatla yazılmıştır ve tezhiplidir. Bu nüsha Aynur Maktal tarafından sanatta yeterlilik tezi olarak hazırlanmış ve değerlendirilmiştir (*Mektûbî İbrâhîm Efendi'nin Rûhu't-ta'lik Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, 1995, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi).

BİBLİYOGRAFYA :

Süleymaniye Ktp., Süheyl Ünver Arşivi, Dosya nr. 84/A-117; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, II, 385-386; Ali Alparslan, "Nestâlik", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, XIV, 502, 503-507; Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 2003, s. 261, 267.

AYNUR MAKTAL

RÛHULEMİN

(الروح الأمين)

Kur'an'da
Cebrâil hakkında
kullanılan bir isim.

Rûh kelimesiyle "dürüstlüğüne güvenilen" anlamındaki emînden oluşan er-rûhu'l-emîn terkibi ilâhî vahyi peygamberlere ulaştırmakla görevlendirilen Cebrâil'i ifade eder (*Lisânü'l-'Arab*, "rvh" md.; *Kâmus Tercümesi*, IV, 548). Kur'an'ın âlemlerin rabbi tarafından indirildiğini beyan eden âyetten sonra, "Onu senin kalbine Rûhulemîn indirmiştir" denilmektedir (eş-Şuarâ 26/192-194). Burada geçen Rûhulemîn'den Cebrâil'in kastedildiğini, "Cebrâil'e düşman olan kimse şunu bilsin ki Kur'an'ı Allah'ın izniyle senin kalbine indiren odur" meâlindeki âyet açıkça göstermektedir (el-Bakara 2/97). Bu hususta İslâm âlimleri görüş birliği içindedir (İbn Kesîr, VI, 58). Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in Ceb-

râil'i Rûhulemîn diye andığına dair kesin bir delil bulunmamakla birlikte bir rivayette İbn Abbas'ın Hz. Âişe'ye İfk Hadisesi'yle ilgili olarak, "Senin mâsumiyetini Rûhulemîn getirdi" demesine dayanılarak (*Müsned*, I, 276) sahâbe arasında Cebrâil'in Rûhulemîn ismiyle de anıldığı söylenebilir.

Cebrâil'in Rûhulemîn diye nitelendirilmesinin sebepleri üzerinde duran âlimler, onun ruh olarak anılmasını hayatın kaynağının ruh oluşuna veya onun ruhtan meydana gelişine dayandırır. Buna göre varlık ruhla hayat kazandığı gibi din de Cebrâil'in getirdiği vahiyle başlayıp devam etmiştir. Bir başka yoruma göre Cebrâil, insanlar gibi ruh ve bedenden meydana gelmeyip maddesi bulunmayan (latif) ruhtan yaratıldığı için böyle isimlendirilmiştir (Fahreddin er-Râzî, XXIV, 142; Âlûsî, IX, 162). Nitekim soyut varlıklar olan melekler de çeşitli âyetlerde ruh şeklinde ifade edilmiştir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "rvh" md.). Onun emîn olarak nitelendirilmesi de Allah'tan aldığı mesajları peygamberlere iletmesinde güvenilir olmasıyla bağlantılı görüldüğü gibi Allah katında belirli bir mevkiye sahip bulunması, şerefli kılınması ve mele-i a'lâda kendisine itaat edilmesi şeklinde de yorumlanmıştır (Fahreddin er-Râzî, XXIV, 142; İbn Kesîr, VI, 58). Cebrâil'in bu şekilde anılması müşriklerin, "Kur'an'ı Muhammed'e bir insan öğretiyor" gibi iddialarına da (en-Nahl 16/103) reddiye anlamı taşır. Böyle bir nitelemeyle onun vahyi Allah'tan aldığı gibi resulünün kalbine indirdiği ortaya konulmaktadır. Özellikle Mekke döneminde inen âyetlerde Cebrâil'in ismiyle değil Rûhulemîn, Rûhulkudûs, şedidü'l-kuvâ (üstün güç sahibi, en-Necm 53/5) gibi vasıflarla anılmasında bu sonuncu noktaya işaret edilmiş olmalıdır (Ateş, VI, 321).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "emn", "rvh" md.leri; *Kâmus Tercümesi*, IV, 548; *Müsned*, I, 276; Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, Beyrut 1420/1999, IX, 475-476; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne* (nşr. Fâtıma Yûsuf el-Hiyemî), Beyrut 1425/2004, III, 541; Fahreddin er-Râzî, *Me'âtilhu'l-gayb*, Beyrut 1421/2000, XXIV, 142; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân* (nşr. Hânî el-Hâc), Kahire, ts., VI, 58; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (nşr. M. Ahmed el-Emed – Ömer Abdüsselâm es-Selâmî), Beyrut 1420/1999, IX, 162; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 432; V, 3644; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1990, VI, 321; M. Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Beyrut 1420/2000, XIX, 194; Yusuf Şevki Yavuz – Zeki Ünal, "Cebrâil", *DİA*, VII, 202-204; Hüseyin Algül, "Emîn", *a.e.*, XI, 111.

HÜLYA ALPER

RÛHULKUDÛS

(روح القدس)

Kur'an-ı Kerim'de
Cebrâil için kullanılan bir isim.

Rûhu'l-kudûs tabiri Kur'an-ı Kerim'de üçü Hz. İsa (el-Bakara 2/87, 253; el-Mâide 5/110), biri Kur'an'la (en-Nahl 16/102) ilgili olan dört âyette geçmekte, dördünde de Cebrâil kastedilmektedir. Hz. İsa hakkındaki âyetlerde onun Rûhulkudûs ile desteklendiği, Nahl sûresinde (16/102) ilâhî vahyin Rûhulkudûs vasıtasıyla indirildiği bildirilmektedir. Kur'an'da ruh kavramı "er-rûh" şeklinde tek başına kullanıldığı gibi değişik terkiplerle Allah'a nisbet edilerek veya rûhu'l-kudûs, er-rûhu'l-emîn gibi tabirlerle Cebrâil, ilâhî vahiy, ilâhî vahiy olarak İncil, Kur'an ve Hz. İsa için kullanılmıştır (bk. RUH; RÛHULEMİN).

Kur'an-ı Kerim'de sadece ruh kelimesiyle birlikte geçen kudûs "yüce olmak, temiz olmak, kutsal olmak" mânasına gelir. "Temiz ruh, bereket ruhu, mukaddes ruh" anlamındaki Rûhulkudûs'le ilgili çeşitli yorumlar söz konusudur. Bazılarına göre kudûs kelimesi kudûs gibi Allah'ın isimlerindedir; dolayısıyla Rûhulkudûs, "rûhullah" demektir. Bu görüşü savunanlar, Hz. İsa Rûhulkudûs ile desteklendiği ve Rûhulkudûs de Allah'ın ruhu olduğu için Hz. İsa'ya rûhullah (en-Nisâ 4/171) denildiğini belirtirler. Bir rivayete göre Rûhulkudûs, Allah'ın ism-i a'zamıdır, Hz. İsa bununla ölümleri diriltmişti. "İşte böylece sana da emrimizden bir ruh vahyettik" meâlindeki âyette (eş-Şûrâ 42/52) ruhla Kur'an kastedildiğine göre İsa'nın desteklendiği Rûhulkudûs'ün İncil olduğu da ileri sürülmüştür. Ancak yorumlar içinde en doğrusunun Rûhulkudûs'ün Cebrâil olduğuna dair rivayet olduğu belirtilmektedir (Elmalılı, I, 342-344; ayrıca bk. CEBRÂİL). Cebrâil'e ruh denilmesi Allah katında mertebesinin yüce olduğunu açıklamak ve onu şerefli kılmak içindir. Beden nasıl ruhla diriliyorsa din de vahyi getiren Cebrâil ile hayat bulmaktadır. Ayrıca ruhanî bir varlık olduğu için de Cebrâil'e bu isim verilmiştir.

Meryem sûresinde (19/17) Hz. Meryem'e İsa'nın müjdelenmesi olayı anlatılırken, "Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Biz de ona ruhumuzu gönderdik. Meryem'e düzgün bir insan şeklinde göründü" denilmekte olup burada geçen "ruhumuz" (rûhanâ) ifadesiyle Cebrâil'in kastedildiği kabul edilir. Esasen Kur'an'da Hz. Meryem'e